

מחזור סדרת הספד

עלון כל המועדים

הלכות והליכות בענין "יארצייט"

גליון צ"ב

עיקר התועלת בהזכרת הנשמות הוא בנתינת הצדקה לעילוי נשמותם.

מנהג בני אשכנז להזכיר הנפטר בשמו ובשם אביו בין לאיש בין לאשה (נשר החיים לא ב ס"ק י)

ובני ספרד המנהג הנפוץ להזכיר שם אמו, ויש אומרים: שלבני ספרד טוב לומר שם שניהם.

זמנים שאין מזכירים נשמות

אין מזכירים נשמות בימים שאין אומרים בהם תחנון (נשר החיים פרק לא), וכן לא בשבת מברכים (משנ"ב רפד ס"ק יז) וכן לא בשבתות של ארבעה פרישות (משנ"ב תרפה ס"ק יח).

מעריב מוצ"ש

נוהגים להתפלל מעריב במוצ"ש שלפני יארצייט (מטה אפרים בסופו, מועד לכל חי, נשר החיים לב).

והטעם: לפי שכל מוצ"ש עוזבת הנשמה היתירה את האדם על מנת לחזור אליה בשבת הבאה, ואילו במוצ"ש האחרון פרהה הנשמה שלא על מנת לחזור נמצא שבמוצ"ש שקודם פטירתו היתה לו בחינה מיתה מנשמתו היתירה ולכן מוצ"ש נחשב גם כן ליארצייט (הרב ר' ברוך ולדוביץ זצ"ל הובא בפני ברוך סימן לט).

יש שהקשו שמעם זה שייך רק אם נפטר מאחד מימי השבוע (בה"ל בהנהגותיו בסוף הספר).

רמז לדבר: לפי שביום השבת כל הנשמות עולות לגן עדן ובשבת האחרונה לפני ה"ב חודש עולה ואינה יורדת (שער המצוות פרשת ויחי בשם הארי"ז) והוסיף הכה"ח (נה כג) על פי מה שכתוב בספר הגלגולים (הקדמה כב) שבכל שנה ושנה הנשמה עולה ממדרגה למדרגה.

ויש אומרים: שאין להתפלל במוצ"ש לפני יארצייט.

והטעם: לפי שהתפילה במוצ"ש מעמה לפי שאז הרשעים חוזרים לגיהנום ואין לעשות את אביו או אמו כרשעים שמתפללים כמו שאין מתפללים יותר מי"א חודש (ספר נר אליהו יום הזכרון סעיף יז והביא שבידורשלים נהגו כן כמנהג רבי שמואל מפלנא).

"יום פטירת הוריו נהגו כמה מנהגי אבילות ומכונה בפוסקים [יום היארצייט]."

יארצייט ענינו של יום

לפי שכל שנה ושנה עולה הנשמה למדרגה יותר גדולה לכן צריך לדון אותה מחדש וביאר בספר פנים יפות (פרשת בהעלותך על הפסוק "קח את הלוים") כיון שהנשמה מתעלה מעולם אל עולם ימצא ו כמה דקדוקים שלא היו נחשבים לעון בזה העולם וכשעולה מעלה בעולם העליון מדרקקים עימו ודנים עליהן ולכן תקנו שהבנים יקדשו שמו הגדול לומר קדיש ולהתענות ביום זה.

תפילות בשבת שלפי היארצייט

יש הנוהגים: להתפלל לפני העמוד כל התפילות (כולל קבלת שבת) ולומר הקדיש שאחר "מזמור שיר ליום השבת" (ע"פ כה"ח נה כג).
ויש נוהגים: להתפלל קבלת שבת (מעמי המנהגים) ותפילת מוסף (מטה אפרים מועד לכל חי, נשר החיים לב ב) ואומרים קדיש דרבנן לפני "עלינו" (שו"ת נשמת כל חי יור"ד סימן עב, שו"ת דודאי השדה כג פני ברוך לט ב).

אבל בתפילות של שבת

יש שנהגו: שאבל בתוך שנה על אביו ויש לו יארצייט על אמו [ואו אבל בשנה ראשונה] אף שאבל אינו מתפלל לפני העמוד בשבתות מתפלל בשבת זו (אבן יעקב סימן מח, שו"ת שבט הלוי יור"ד תנינא סימן קסא).

ויש אומרים: שלא יתפלל אלא א"כ הוא בו ביום (שש"כ ח"ב ס' סה הערה קיה, הגרש"א בהליכות שלמה פרק יח ס"ק כג)

מפטיר בשבת לפני היארצייט

נוהגים לעלות למפטיר בשבת שלפני היארצייט (ברכ"י רפד א, שער אפרים שער ט סימן מב).
ואם היארצייט חל בשבת עולים למפטיר בשבת הקודמת (מעשה אברהם קבר, שו"ת נשמת כל חי יור"ד סימן עב).

תפלת "אל מלא רחמים" – הזכרת נשמות

מנהג ישראל שמי שיש לו יארצייט באמצע השבוע יאמר תפילת "אל מלא רחמים בשבת שלפניו אף אם חל ביום ב' או ה' שהוא יום הקריאה (נאולת ישראל הובא במשמרת שלום אבלות אות י סימן יג).

עלון זה יוצא ליום היארצייט הראשון ולע"נ

של אמי מורתי הרבנית מרת אביבה לב ע"ה בת הגאון הגדול רבי משה הרשלה זצ"ל

תפילות ביום היארצייט

ג' תפילות: הבן מתפלל ביום זה כל שלושת התפילות (מ"א שעו ד).
והטעם: כדי לעלותו בגן עדן עצמו ממדרגה למדרגה, כמו שכתב האר"י שהקדיש שאומרים היתומים כל י"ב חודש הוא לעלות אביו ואמו מניהנם לגן עדן וביום היארצייט הוא לעלותו בגן עדן עצמו ממדרגה למדרגה (נשר החיים פרק לב).

קדיש: ביום היארצייט אומר קדיש יתום על אביו או אמו (רמ"א שעו ד).

והטעם: לפי שבכל שנה שנה מעלים אותו ממדרגה למדרגה יותר גדולה וכל עליה שעולה נקראת פטירה מהעולם שיצא משם והיא כעין מיתה מן העולם הזה לעולם הבא (מעמי המנהגים תתרעא קונטרס אחרון אות נ בשם מדרש אליהו שמביא בשם ספר לוי' דרך).

בני ספרד: מנהג בני ספרד שאם חל יום פטירת אביו אחד מימי השבוע שמתחילים לומר קדיש בתפילת ערבית של שבת הקודמת ליום הפטירה, ואומרים קדיש עד יום הפטירה ועד בכלל.

לעלות לתורה: נהגו לעלות לתורה ביום היארצייט, (מג"א רפב, לבוש או"ח קלג, משמרת שלום אות י), **והטעם:** כדי שיאמר "ברכו" על הספר תורה (לקט יושר ח"ב דף 99).

קדיש אחר הקריאה: ואם עולה לתורה אחרון או שלישי יאמר הקדיש שלאחר קריאת התורה (מטה אפרים שער ג).

אם חל ביום שאין בו קריאת התורה יש הנוהגים לעלות בימים שלפניו (נשר החיים פרק לב ב).

חל בשבת

יש אומרים: שיעלה למפטיר (שער אפרים שער ט מב), **ויש אומרים:** שיעלה לאחד משבעה קרואים.

הזכרת נשמות: נהגו להזכיר הנשמות בבית הכנסת ביום השנה אם חל ביום שיש בו קריאת התורה (נשר החיים פרק לא א). וכשחל ביום שאין בו קריאת התורה יזכיר בקריאה בימים שלפניו (פני ברוך לט יב).

הדלקת נר נשמה

נהגו להדליק נר נשמה ביום היארצייט

והטעם לפי שהנשמה נהנית מאוד בהדלקת הנרות והיא מתהלכת בעדוני ההוד והשמחה, ומתפשטת ומתרחבת מתוך הנאה האורה מפני שהיא חתיכת אור חצובה באור השכל, ומן הטעם הזה היא נמשכת אחר האור שהוא מינה אע"פ שהוא אור גופני והנשמה אור רוחני זך ופשוט, ועל כן המשילה שלמה המלך באומרו (משלי כ) "נר ה' נשמת אדם" (רבינו בחיי פרשת תרומה פרק כה פסוק לא). **טעם אחר:** זכר לנשמת המת (משנ"ב).

איזה נר להדליק

יש אומרים שיש הידור מיוחד להדליק נר משמן זית (נשר החיים פרק כ א), שו"ת חת"ם החדשות סימן סח), **והטעם:** לפי שנר נשמה הוא עבור נשמתו של האדם ואין נקרא נר אלא הדולק על ידי שמן ופתילה (משנה הלכות ח"ה סימן ע' בשם הגאון ממשבין זצ"ל בתשובה שנדפה בקובץ הבאר שנה טו ס' נח). **טעם אחר:** נר משמן עדיף לפי שהוא מלשון נשמה (אמרי יוסף עמוד רנו מאמר לג) ואם אין לא ידליק מנר חלב (נשר החיים שם).

יש אומרים: שמצווה מן המובחר להדליק בנר של שעווה (לקט יושר ח"א הלכות שבת דף 49, יוסף אומ"ן). **והטעם:** לפי שהוא מלשון "שועה" [תפילה] וכן ר"ת "הקיצו ורננו שוכני עפר" (אמרי יוסף ע' רנו מאמר לג).

הדלקת נר חשמלי "ביארצייט"

יש אומרים: שיש להחמיר ולא להדליק בנר חשמלי (שו"ת משנה הלכות ח"ה ס"ע העלה בשם הגאון ממשבין). **ויש אומרים:** שמותר רק בשעת הדחק (שו"ת משנה הלכות ח"ה סימן ע).

יש שכתבו: שאף שאפשר להדליק בנר חשמלי אלא שעדיף לשמור על המנהג ולהדליק בנרות (שו"ת הרדב"ז סימן קלב כתב להתיר רק ע"פ סוד עדיף שמן, שו"ת משפטי עוזיאל ח"ב או"ח סימן כג).

מקום הדלקה

יש שנהגו: להדליק כל אחד בביתו (ביאור הלכה תקיד ד"ה נר ששבת).

יש שנהגו: להדליק בבית הקברות על המצבה.

יש שנהגו: להדליק בבית הכנסת (שו"ת תורה לשמה שאלה תקב).

לומר בפיו שמדליק לע"נ הנפטר

יש אומרים: שצריך שיאמר בפיו בשעת הדלקת הנר שהוא מדליק את הנר הזה למנוחת הנפש פב"פ (שו"ת תורה לשמה שאלה תקב, כה"ח תרי כז) ובקריאה זו תגיע הנאה לנפש האדם שהוא אפילו מרחוק.

זמן הדלקה: זמן הדלקה לכאורה מלפני השקיעה, **הטעם:** לפי שאז הוא חילוף המשמרות בשמים שאז הוא נקרא עוד יום והדין חלש (תשובות והנהגות ח"ג סימן שעט) ושיהא דלוק מעת לעת (משנ"ב קנר ס"ק נו).

כיבוי הנר: נהגו שאין מכבים את הנר אף שדולק יותר מעת לעת (נשר החיים פרק לב ד).

מובא בשם בעל התרומות הדשן שהעיד שבימיו שמרו ישראל את מנהג זה בכל תוקפו כמו נר של שבת ממש (כל בו אבלות דף 397 הערה 30).

תענית ביום היארצייט

מצווה להתענות ביום שמת בו אביו או אמו (רמ"א יור"ד שעו בשם הריב"ש והכל בו, ותב יב), מעלות השחר עד צאת הכוכבים.

מקור לתענית: מהגמרא נדרים (יב, שבעות ב) "איזהו איסר האמור בתורה האומר הרי עלי שלא אוכל בשר ולא אשתה יין ביום שמת בו אביו" הרי שהיה מנהג להתנזר מאכילה ביום השנה למיתת האב (הגר"א בכיורו יור"ד תב).

הטעם שמתענים ביום זה

בגלל אביו ואמו – ביאור: לפי שכל שנה ושנה באותו יום שנפטר הדין מתוח על המת ודנים אותו בכל שנה דבר מועט ולכן הבן אומר קדיש כדי להגן עליו ולכן מצווה להתענות כדי לכפר על נפשם של אביו ואמו (מהר"ם מינץ סימן ט, לקט יושר ח"ב דף 98 בשם רבו בעל תרומת הדשן).

טעם אחר: בגלל הבן – ביאור: משום דריע מזליה של בן ביום זה שמת אביו או אמו והוא סכנה לבן שיחלש או ימות בו ביום ולכן מתענה כדי שיעשה תשובה (לבוש יור"ד תב יב, קיצור השל"ה סוף תענית פרק נר מצוה, מהרי"ץ מינץ, לקמי יושר שם).

נפק"מ: אי הוי תענית של מצווה או רשות למעם א' תענית של מצווה, וכפי שמדויק בלשון הרמ"א "מצוה להתענות", למעם ב' שהתענית משום סכנה לבן הוי תענית של רשות ולכן כתב הלוש (שם) "ונוהגים להתענות ביום שמת בו אביו או אמו" (כנסת יחזקאל).

טעם אחר: לפי שהאב והבן גוף אחד הם (עיין עירובין ע, ב) ודין שיצטערו הבנים (ומה שאירע לאב כאילו אירע לבן) (ספר חסידים סימן רלא).

טעם אחר: משום כבוד אב ואם שחייב לכבדם גם אחרי מותם [לפי שצריך לכפר עליהם כיון בכל יארצייט דנים את המת קצת] (מחצית השקל תקסח ב).

טעם אחר: התענית אינה אלא לזכרון יום אנינותו וצרתו (מהרה"ל סימן קיב, תרומת הדשן סימן רצג).

טעם אחר: כדי שהאדם יתעורר בתשובה ועל ידי זה יזכה את אביו שיתעלה בגן עדן (קיצור שולחן ערוך רנא א).

הטעם שיש מקילים בתענית זו (ביאור הגר"א יור"ד שעו ז)

כיון שהדורות חלשים ואין בכוחם להתענות על כן אמרו צדיקי הדורות לקיים ביום היארצייט מצוות צדקה והכנסת אורחים שהוא דבר השווה לכל נפש (משמרת שלום אות י ס"ק מז בשם ספר חסד לאברהם, הגרש"א הליכות שלהם ח"ג פרק יג סעיף מו, וכן נהג בעל הקהילות יעקב וכן מרן החו"א, וכן הגר"ח אורחות רבינו חלק ב תענית ה עמוד קסג).

פדיית התענית: בעורה"ש כתב שמי שקשה עליו התענית יפדה התענית בממון ויחלק לעניים.

יש אומרים: שמי שאין בכוחו להתענות שיעשה סיום (ספר ירושלים במועדיה עמוד שו הביא בשם הגר"א בנצאל).

אכילת בשר ושתית יין ביום יארציט: גם מי שאינו מתענה לא יאכל בשר ושתה יין ביום היארצייט (גר אליהו בשם ר"ן נדרים דף יב, ב ושבעות ב, א על פי הגמרא האומר "הרי עלי שלא אוכל בשר ויין ביום שמת בו אביו").

קבלת התענית: נהגו לקבל התענית בתפילת מנחה שלפני היארצייט (גשר החיים פרק לב, שו"ת חוט השני סימן סו).

תנאי בתענית: המתענה בפעם הראשונה יאמר שאינו מקבל עליו בתורת נדר שאם אינו אומר כן הוי כנדר ויצטרך התרה לשנים אחר כך.

"ענגו" במנחה: כשמתענה ביארצייט יאמר "ענגו" במנחה (קצו"ש"ע רכא א).

חל יארצייט בערב שבת לענין תענית

יש אומרים: מוב שלא ישלים תעניתו בפעם הראשונה, והטעם: כדי שלא יצטרך להשלים תמיד כשיוצא ביום ו'.

יש אומרים: שאין צריך להשלים התענית גם בשנים אח"כ אף שחל בשאר ימות השבוע (גשר החיים לב).

יארצייט סמוך לתענית תענית

כשחל היארצייט בסמוך לתענית וקשה עליו להתנעות ב' ימים רצופים וגם יש לחוש היזר (כמו שכתב הרמב"ם פרק א הלכות תענית הלכה ו), **יש אומרים:** שיתענה יום אחד ויעלה לו התענית על שניהם (שו"ת רבני אירופה סימן נב).

ומצאנו שהתענית עולה לכאן ולכאן מי שרגיל להתענות עשרת ימי תשובה ואירע בהם יום שמת בו אביו בין ר"ה ליו"כ שעולה לכאן ולכאן (מג"א תקסח כב).

וכן בקהל שגזרו תענית בה"ב מפני הגשמים ואירע ביום אחד 'בי' בטבת שעולה להם לכאן ולכאן (כה"ח אות ח בשם הרשב"י).

עליה לקבר

המנהג לעלות לקבר ביום היארצייט - מקור למנהג זה

כתוב במרגלים "ויבואו עד חברון" פירש רש"י מלמד שהלך כלב על קברי אבות להתפלל שם שיהא ניצול מעצת מרגלים" ומכאן נתפשט המנהג בישראל שעולים לקברי אבות להתפלל ביום שמת בו אביו או אמו (קב הישר סימן שעו).

עוד מצאנו: רש"י במסכת יבמות (קכב, א רש"י בשם תשובת הנאונים) דביום שמת בו אדם גדול קובעים אותו לכבוד ומדי שנה בשנה כשמגיע אותו יום מתקבצים ת"ח על קברו (וכן) משאר העם להושיב ישיבה על קברו, והיום המנהג שאין לומדים על הקבר ממש (גשר החיים פרק לב).

טעם אחר: כדי ללוות את הנשמה שהיא מסתלקת יותר ביום זה (דברי סופרים פרק סב הערה א).

טעם אחר: משום שיש בזה תועלת למתים ולחיים.

לא נמצא בעיר במקום שנקברו: אם לא נקברו במקומו יבקר קברי ישראל ויתפלל (שו"ת כתב סופר יור"ד סו"ס קעח).

לטרור בשביל שיהיה מנין על הקבר

יש אומרים: שאע"פ שאין צורך לטרור שיהיו שם עשרה, מ"מ נהגו לבטל תורה כדי לעלות לקבר (הגר"א נבנצאל שליט"א הובא בספר אהל יעקב פרק ז הערה ה).

ויש אומרים: שאין צורך לטרור הרבה שיהיו דווקא מנין של עשרה (הגרש"א הליכות שלמה חלק א פרק יח הערה 74, וכן בארחות רבנו ח"ד עמוד קל שלא מקפידים ביארצייט שיהיה מנין בקבר לומר קדיש).

סדר תפילות על הקבר

תהילים אומרים ז' מזמורי תהילים ל"ז, ט"ז, י"ז, ע"ב, צ"א, ק"ד, ק"ל.

תהילים לפי שם הנפטר ונשמה: ולאחריו אותיות שמו של הנפטר ואותיות נשמה מזמור קי"ט ואח"כ תפילת "אנא" וקדיש יתום" (נשר החיים לב ח).

ללכת לב' קברים: יש נוהגים כשמבקרים ביום היארצייט בקבר הוריו לא לבקר באותו היום בעוד קברים (זכרון אליהו ובפני ברוך). **הטעם** נראה: לפי שיש בזה זלוזל בכבוד אביו ואמו שביום הזכרון שלהם הולך לקברים של אחרים (פני ברוך במכתב שהודפס בספר צדיקים קרויין חיים).

להוציא הוצאות מרובות לעלות לקבר

מי שצריך להוציא הוצאות מרובות כגון שגר בחו"ל וצריך לבוא לארץ ישראל, מוטב שיתן כסף זה לעילוי נשמת אביו וגם ישתדל ללמוד מעט יותר ויהיה הדבר זה נחת רוח לאביו הרבה יותר לאין כל ערוך מבזבוז לאוירונים וביטול הזמן (הגרש"א הליכות שלמה פרק יח הערה 74).

לימוד משניות

נוהגים ללמוד משניות לע"נ הנפטר ביום היארצייט (צוואת ר' נפתלי הכהן, שואל ומשיב ח"ב סו"ס קפב, יוסף דעת בשם אביו הגאון).

המקור במסכת יבמות (קכב, א רש"י בשם תשובת הגאונים) דביום שמת בו אדם גדול קובעים אותו לכבוד ומדי שנה בשנה כשמגיע אותו יום מתקבצים ת"ח על קברו (וכן) משאר העם להושיב ישיבה על קברו והיום המנהג שאין לומדים על הקבר ממש (נשר החיים פרק לב).

מעלת לימוד המשניות

בלימוד המשניות מזכה את אביו יותר מלהתפלל מלפני העמוד (צוואת ר' נפתלי הכהן, שואל ומשיב ח"ב סו"ס קפב, יוסף דעת בשם אביו הגאון),

סדר וצורת הלימוד

המנהג ללמוד פרקי משניות המתחילות בשם של הנפטר בלא שם של הוריו (כל בו ליארצייט פרק ז סימן ב ס"ז, שדי חמד פרק עילוי נשמת אות ב).

משנה אותיות "נשמה": ואחר כך לומדים ד' משניות אחרות מפרק ז' של מסכת מקואות שהן אותיות "נשמה".

והטעם: לפי שקבלה בדינו מאלהו הנביא שפרקים אלו מעלים את נשמת הנפטר למקומה (ספר מעשה אורג).

לימוד התורה ביום היארצייט

יש שנהגו ללמוד כל מסכת חגיגה ביום היארצייט (שואל ומשיב קמא ח"ב סו"ס קפב, וכן בספר שערי דעה שו"ת רכב כותב רבי חיים י"ל מבראדי ז"ל שסיים מסכת חגיגה ביום היארצייט של אימו), **והטעם:** על פי המעשה הידוע (בקב הישר פרק יד) שמסכת חגיגה עסקה בנפטר שלמד אותה. **טעם אחר:** לפי שנאמר בסוף המסכת "שאין אור של גיהנום שולט בת"ח (שו"ת שואל ומשיב מהדו"ק ח"ב ענינים סימן יח).

יש שנהגו ללמוד מסכת חולין (כך נמסר מבעל הקהול יעקב שכך נהג החזו"א ביארצייט על אביו ואמו). **יש שלמדו משניות** כל אותו יום (שמועה שכך נהג הגר"ח מבריסק).

לחדש חידושי תורה ביום היארצייט: בספר קב הישר (פרק לה בשם הזוהר) כתב שיש תועלת מיוחדת כשהבן בעל תורה ומחדש ביארצייט חידוש תורה לשמה. וכן כשחתנו מחדש חידושי תורה לאמתה ומעטרין לנפטר וכו'.

צדקה לע"נ: נודרים צדקה לע"נ הנפטר לתקון הנשמות (מועד כל חי).

תיקון - מיני מזונות וליקר י"ש

יש נהגו ביום היארצייט ליתן לקהל מיני מזונות ולחיים, **והטעם:** לפי שאין מתענים מפני חולשת הדור לכן התקינו לעשות סעודת מרעים דהוי צדקה לחזק הלב (שו"ת מנחת יצחק ח" ו סימן קלה בשם חסד לאברהם על המשניות בהקדמה). **טעם אחר:** לפי שהברכות וענית האמנים מועילים לנפטר (שדי חמד מערכת בית הכנסת אות מ).

טעם אחר: לפי שזה תועלת לבעל היארצייט דאמרינן דאיתרע מזלו באותו יום לכן מברכים אותו "לחיים" (שו"ת מנחת יצחק מ"י אות א).

טעם אחר: על ידי הברכות שמברכים מתקנים את כל הברכות שאכל ונהנה הנפטר בדבר הרשות (ספר מנוחת שלום ח"א בפתיחה הביא מקונטרס היחאלי פרק טו סימן כז). **טעם אחר:** על פי הגמרא ביומא (דף פג) "המשקה יין לת"ח כאילו הקריב נסכים" ובודאי ימצא שם איזה ת"ח (נמעי גבריאל אבילות ח"ב פע"א אות א בשם ספר חושבי מחשבות עמוד מא).

הטעם שנהגו לעשות כן מיד אחר תפילת שחרית: לפי שתפילת שחרית היא כנגד אברהם איש החסד (נמעי גבריאל אבילות ח"ב פע"א אות א).

דין יום היארצייט: ביום השנה הראשון נוהג כמו מנהג אבילות כמו בשאר י"ב חודש (רמ"א סו"ס רצה).

שמחות ביום היארצייט

שנה ראשונה גם הלבוש (עיין לקמן) מודה שאסור להשתתף בסעודה של שמחה (באר היטב סו"ס רצה). **בשאר שנים:** אסור לאכול בסעודה בליל היארצייט על אביו או אמו (רמ"א תצא ות"כ ש"ך שצה ג), הלבוש (שם) חולק ואומר שמותר בשאר שנים.